

ՓԵՏՐՈՒԱՐ 15 Ի ՄԻԹԻՆԿԸ

Փետրուար 15 ի կերակի օրը Շաթո-տ'Օի թատրոնին մէջ տեղի ունեցաւ, ի ներկայութեան չորս հազարի մօտ հանդիսականներու, հոյակապ միթինկ մը, ի նպաստ Հայաստանի եւ Մակեդոնիոյ կեղեքեալներուն, եւ որուն մէջ խօսք առին Ֆրանսական ամենէն հակընդդէմ կուսակցութեանց է՛ն հռչակաւոր ներկայացուցիչները, մարդասիրական հարցի մը օգնելու համար ամէն ներքին վէճ մոռնալով ձեռք ձեռքի տուած։ Միթինկին կազմակերպիչ մասնախմբին նախագահն էր պատոն տ'Էսթուրնել տը Գոնսթան, զեր-նախագահ՝ պ. պ. Ֆրանսի տը Փրեսանսէ եւ Տընի Գոչէն, քարտուղար՝ պ. Լիւտովիք տը Գոնսթանսոն։

Պ. պ. տ'Էսթուրնէլ տը Գոնսթան, Տընի Գոչէն, Փրեսանսէ, Ժորէս եւ Լըրոլ արտասանեցին բանախօսութիւններ հայկական եւ մակեդոնական հարցերուն մասին, եւ պ. Անաթոլ Լըրուա-Պոլիէօ առաջարկեց օրակարգ մը որ միաձայն հաւանութեամբ քուէարկուեցաւ ներկաներէն։ Պ. տ'Էսթուրնէլ տը Գոնսթան բացատրեց, հակիրճ ուկորովի ճառով մը, միթինկին նպատակը, որ էր ամեն բանին առաջ՝ ապացուցանել յաշս բովանդակ աշխարհի ինչպէս եւ յաշս Սուլթանին, թէ կուսակցական բոլոր վէճերը խիղճ ունեցող մարդիկը չեն կրնան արդիւն տաճկական հրեշային բեժմին բարձու մը եւ Պերլինի դաշնագրին ամբողջական ու լուրջ գործադրութիւնը պահանջելու մէջ բաժարձակապէս համաձայն ըլլալէ։

Սրամիտ ու աւելնոտ բանախօսութեամբ մը, պ. Տընի Գոչէն վերապատկերացուց հայկական քարդեբուն անարդարանալի, անըմբռնելի հըրէշութիւնը, խաբանեց պաշտօնական Եւրոպայի անշարժութիւնը եւ աւարտեց յոյս յայտնելով որ հայկական ինչպէս մակեդոնական նահանգներու մէջ հուսկ ուրեմն Եւրոպայի տի ջնջէր բարբարոսութեան տիրապետութիւնը եւ քաղաքակրթութեան պահանջներուն գոհացում տար։

Պ. Ֆ. տը Փրէսանսէի բանախօսութիւնը գլուխ գործոց մըն էր քաղաքական յոտակ ու խորունկ ըմբռնողութեան՝ անսահման հմտութեան մը վրայ հիմնուած ու միանգամայն ազնիւ ու վեհանձն սրտի մը ճաճանչումովը լուսաւորուած։ Մակեդոնական հարցին ծայրայեղ կնճռոտութիւնը ղմայլելի պայծառութեամբ մը պարզելէ յետոյ, Փրէսանսէ յայտարարեց թէ հարցի մը կնճռոտութիւնը երբեք պատճառ մը չէ որ անլուծելի նկատեն զայն,

երբ այդ հարցը ամբողջ ժողովրդի մը ճակատագիրը վճռելու մէջ կը կայանայ, եւ բացատրեց, չափ հզօր տրամաբանութեամբ մը, թէ մակեդոնական խնդիրը միայնակ լուծելը սխալ մը եւ ոճի մը պիտի ըլլար, եւ թէ որպէսզի Եւրոպական խաղաղութիւնը լրջօրէն հաստատուի ու արեւելեան խնդիրն իր վտանգաւոր հանգամանքը կորսնցնէ, հարկաւոր էր որ արմատապէս լուծուէին մակեդոնական եւ հայկական հարցերը՝ որոնք համանման պատճառներու արդիւնքն են եւ համանման դարման կը պահանջեն։

Պ. Ժորէս յայտարարեց թէ Մակեդոնիոյ կամ Հայաստանի մէջ բարենորոգմանց հաստատումը պահանջող Եւրոպացիները թուրք ժողովրդին դէմ չէ որ կը կռուին, այլ Սուլթանական բեժմին դէմ, կրօնական պատերազմ մը՝ չէ որ կ'ուզեն յարուցանել, այլ մարդկային իրաւանց բոնաբարումը կ'ուզեն արդիւն ալելու, ու հրաւիրեց Ֆրանսական կառավարութիւնը որ կեղեքեալ ժողովուրդներու դատը լուծելու համար ի գործ դնէ այն բուռն միջոցները զոր ձեռք առաւ Թուպինի մը աւ Լորանտոյի մը զրամական խնդիրը կարգադրելու համար։

Պ. Լըրոլ, կաթոլիկ-թաղաւորական երեսփոխան, յիշեցուց այն զերր զոր Ֆրանսա ինչակրութեանց շրջանէն ի վեր կատարած է Արեւելքի մէջ ի նպաստ մահմետական եսթաղանին տակ հեծող քրիստոնեայ ժողովուրդներուն, եւ կոչում ըրաւ Ֆրանսական ժողովրդին որ այդ փառաւոր զերը վերսկսի կատարել։

Պ. Անաթոլ Լըրուա-Պոլիէօ հետեւեալ օրակարգն առաջարկեց։

«Ամէն կարծիքէ Ֆրանսացի չորս հազար քաղքենիները՝ փետրուար 15ի օրը Փարիզ Շաթո տ'Օի թատրոնը հաւաքուած,

«Նկատելով Հայաստանի ու Մակեդոնիոյ ազգաբնակչութեանց ահաւի կացութիւնը եւ պատահած դէպքերուն յարաճուն ծանրութիւնը,

«Նկատելով որ այդ կացութիւնը հանրային խղճին դէմ անարդար մը եւ ընդհանուր խաղաղութեան համար վտանգ մըն է,

«Նկատելով որ միայն Պերլինի դաշնագրին գործադրութիւնը թէ՛ Հայաստանի եւ թէ՛ Մակեդոնիոյ մէջ կրնայ վերջ դնել այս անհանդուրժելի իրաց վիճակին,

Նկատելով այն տիեզերական պարտականութիւնը զոր Պերլինի դաշնագիրը կը դնէ բոլոր զայն ստորագրողներուն վրայ,

«Ի՞նչ կը յայտենն որ ֆրանսական կառավարութիւնը կործուէութիւն մը ձեռնարկէ ձեռք ձգելու համար վերջապէս Պերլինի դաշնագրին 23 եւ 61 յօդուածներուն դործադրութիւնը, 1895 մայիս 11 ի մեծութանտոմին համեմատ, եւ դադրեցնելու համար չափ երկայն չարքը տոյն հակամարդկային ոճիրներուն որ կը դործուին Տաճկաստանի մէջ՝ առանց ցեղի, ազգութեան եւ կրօնի խտրութեան»։

Բաղմամբիւ մեծանուն անձնաւորութիւններ ներկայ էին այս միջոցին կամ իրենց համախոհութիւնը յայտնած էին նախագահին ուղղուած նամակներով, այդ նամակներուն ամէնէն կարեւորներէն մին է հետեւեալը զոր Պերլըլօ ուղղած է պ. Էսթուրնիւ ար Քոնսթանին։

«Յոժարակամ ու բոլոր սրտովս կը մասնակցեմ այն ցոյցին զոր կը կատարէք ի նպատակ Հայաստանի եւ Մակեդոնիոյ կեղեքուած ու կոտորուած ժողովուրդներուն։ Այլ ատեն է որ Եւրոպայ միջատէ յանուն քաղաքակրթութեան եւ մարդկութեան, վերջ դնելու համար վայրենութեան ու ջարդի այդ տեսարաններուն որոնք միջին դարու բարբարոսութիւնը կը յիշեցնեն եւ մեր դարուն համար անպատուութիւն մըն են։

«Պէտք է որ հանրային կարծիքին ազադակը կառավարութեանց վրայ ներգործէ, մասնաւոր չափերը՝ որ գրեթե կը բաժնեն՝ ջրնջըւին, եւ քաղաքակրթ ազգերու հաւաքական ու անդիմադրելի գործողութիւն մը յառաջ դայ, ինչպէս որ տեղի ունեցաւ ատենով ի նպատակ Յունաստանի, եւ մեր օրով ի նպատակ Պուլկարիայ։

«Այն նպատակը որուն կը ձգտիք ապնել է եւ անհրաժեշտ պէտք է հանրային կարծիքը ցնցել, եւ իմ տկար ծայնս կը միացնեմ ձեր ծայնին։ պիտի յաղթանակենք մենք, որովհետեւ արդարութիւնը մեր հետ է։ Եւ պիտի ունենանք նիւթական ուժն ալ, որ միշտ վերջի վերջոյ կը հնազանդի բարոյական ուժին»։

Ինչ որ այս միջոցին մէջ ամենէն աւելի հաճոյք պատճառեց մեզի, այն եղանակն էր որով բանախօս երէն երկուքը, պ. պ. Քոչին եւ Լըրոյ, խօսեցան հայ ցեղին վրայ։ «Այս հայ ցեղը, ըսաւ պ. Քոչին, դրասէր, քաղաքակրթ, զարգացեալ, անկախ մտքով, ճերմակ ցեղերուն մէջ ամենէն հիններէն մէկն է։ ... Կ'ըսեն թէ այդ ժողովուրդը վաճառականներու ժողովուրդ մըն է, — ասի անշուշտ արդարացուցիչ պատ-

ճառ մը պիտի չըլլար զայն կոտորելու համար, — կը պնդեն թէ զեղարուստի սէր չունի, ոչ ալ արօրի ու զէնքի սէր։ Այս բոլորը սուտ է։ Հայերը կարող են կրկնել այն զեղեցիկ տողերը զոր Լաֆոնթէն «Գիտութիւն զեղջուկ»-ին բերանը կը դնէր՝ «Եղադարար կը մշակէինք մեր երջանիկ դաշտերը, եւ մեր ձեռքերը վարժ էին արուեստներու ինչպէս երկրագործութեան»։ Ունին իրենց բանաստեղծները։ Ունին իրենց երկրագործները։ Եւ սենցած են իրենց հերոսներն ալ։ Պակրամիտն, ուսական բանակին Միշէլ Նէյր, որ Մոսքովայի մէջ ինկաւ, իրենց իշխանական տոհմերուն մէկէն կը սերէր»։

«Ինչե՞ր չեն ըսած Հայոց մասին, ըսաւ պ. Լըրոյ, իրենց թշնամիները ո՞րքան աննպատակ գոյներու տակ ջանաղած են զանոնք մեզի ներկայացնել։ Իրենց կենդանագիրը չպիտի գծեմ. քիչ առաջ, ան գծուեցաւ՝ վարպետի ձեռքով։ Բայց կրնա՞մ չիշեցնել թէ իրենց վառվռուն իմացականութեան, ուսման համար իրենց խանգաղած յարման ու իրենց մտքին ճկունութեան շնորհիւ կարողացած են մարդկային գործունէութեան բոլոր ոլորտներուն մէջ փայլիլ։ Զինւորներ, գիտուններ, գրագէտներ, վարչադէտներ հասուցած են, ամէն ճիւղի մէջ ունին անուրանալի արժանիքով անձնաւորութիւններ։

«Ձեզի ըրին քիչ առաջ թէ Հայերը միայն վաճառական չեն։ Ղլխաւորապէս երկրագործ են. իրենց գիւղերուն շուրջը, իրենց լեռներուն կատարը, Մրիւկի բացօթեայ մեծ տարածութեանց մէջ իրենց արօրը կը քշեն եւ իրենց հօտերը կ'արածեն։ Երկրագործ ժողովուրդներու բոլոր յատկութիւններն ունին եւ գիտութիւնը ժողովուրդներու բոլոր առաքինութիւնները, իրենց զաւակները բաղմամբիւ են. իրենց ցեղը անդադար կը վերանորոգուի եւ կը բազմանայ։ Հպարտ իրենց ծագումովը որ ժամանակներու խաւարին մէջ կը կորսուի, իրենց աւանդութեանց հաւատարմ, իրենց լեզուին պահպանմանը միշտ նախանձախնդիր՝ հակառակ ամէն ճնշմանց ու հալածմանց, իրենց ցեղին էական յատկանիշները կը պահեն»։

Ազգային արժանապատուութեան զղայումս ունեցող ու եւ Հայոց համար, ուրախութիւն է տեսնել որ զուտ մարդասիրական արգահատանքի արտայայտութիւններու տեղ՝ Եւրոպայի հայաէրները կը սկսին յարգական համակրութիւն մը ցոյց տալ հայ ժողովրդին նկատմամբ։

Le Gérant : Frédéric Macler

Paris. — Imprimerie „Asahit“ — 22 Rue Clauzel. — 1893